

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

سرهارک ارول اشتین، پاستان شناسی معروف انگلیسی به اتفاق محمد ایوب خان تقشیده از گروه و سایرین در حوضه روستانه نازیم، ترکستان چین.

گزارش سفر کاوش‌های باستان‌شناسی در فارس باستان

۱۹۳۳-۱۹۳۴

اثر:

سر مارک اورل اشتین

ترجمه:

فریدون مؤمنی ازندريانی

انتشارات طهوری

عنوان و نام پدیدآور	: اشتبین، اورل، ۱۸۶۲ - ۱۹۴۳ م.	سروشناسه
مشخصات نشر	Stein, Aurel	
مشخصات ظاهري	: گزارش سفر کاوش‌های باستان‌شناسی در فارس باستان ۱۹۳۴-۱۹۳۳ / اثر سر مارک اورل	
شابک	978-8-600-5911-5	
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا	
یادداشت	: عنوان اصلی : An archaeological tour in the ancient Persia.	
یادداشت	: نمایه.	
موضوع	: فارس -- آثار تاریخی	
موضوع	Fars (Iran: Province) -- Antiquities	
شناسه افزوده	: مومنی ازندربانی، فریدون، ۱۳۳۰ - ، مترجم	
رده بندی کنگره	: ۱۳۹۷ الف/۴۴	
رده بندی دیوبی	: DSR ۲۰۴۳	
شماره کتابشناسی ملی	: ۵۲۸۵۳۲۲	

این اثر ترجمه‌ای است از کتاب:

AN ARCHAEOLOGICAL TOUR IN THE ANCIENT PERSIA
1933-1934
by
Sir Mark Aurel Stein

امتحانات طهوری

شماره ۴، ۱۳۰۴، خیابان انقلاب، صندوق پستی ۱۶۴۸-۱۳۱۴۵

تلفن ۶۶۴۸۰۰۱۸-۶۶۴۰۶۳۰

گزارش سفر کاوش‌های باستان‌شناسی در فارس باستان

اثر: سر مارک اورل اشتبین

ترجمه: فریدون مومنی ازندربانی

چاپ اول ۱۳۹۷

تیراژ ۳۳۰ نسخه

امور فنی و ناظر چاپ: بهروز مستان

صفحه‌آرایی: علم روز

حق هرگونه چاپ و انتشار برای انتشارات طهوری محفوظ است

۵۵۰۰۰ ریال

فهرست

پیشگفتار مترجم

v

فصل یکم

از شیراز به سمت جهرم و خفر ۱۱

۱۳	- پیشگفتار مؤلف
۱۹	- خرابه‌های فیروزآباد
۴۱	- آثار بجامانده در منطقه تیگاب و اثری مربوط به عصر مس
۵۵	- به سمت قیر، جهرم و خفر

فصل دوم

از فسا به سمت ایج ۶۹

۷۱	- آثار مخربه منطقه فسا
۹۳	- آثار بجامانده مربوط به دوره قبل از تاریخ در فسا
۱۰۷	- دیگر آثار باستانی در جنوب و شرق فسا
۱۲۵	- خرابه‌های شهر ایج

فصل سوم

سروستان و داراب ۱۴۳

۱۴۵	- به سمت اصطهبانات و سروستان
۱۶۳	- تپه‌های قبل از تاریخ در مادوان
۱۸۱	- آثار تاریخی بجامانده در داراب

فصل چهارم از داراب به سمت بوانات و پُلوار ۲۰۳

۲۰۵	۱- به سمت خسرو نیریز
۲۱۹	۲- در تپه‌های بوانات
۲۲۳	۳- از ده بید به سمت شیراز

فصل پنجم آلوم تصاویر ۲۵۳

۲۵۴	تصاویر تهیه شده توسط سرمارک اورل اشتین
۲۶۹	تابلوهای تهیه شده از سفال‌ها توسط سرمارک اورل اشتین
۲۸۳	تصاویر تهیه شده توسط مترجم
۲۹۱	نمایه‌ها
۳۰۲	کتابنامه

پیشگفتار مترجم

کتابی که هم‌اکنون از نظر خوانندگان و پژوهشگران گرامی می‌گذرد ترجمه گزارش کاوش‌های باستان‌شناسی در فارس باستان اثر سر مارک اورل اشتین محقق و باستان‌شناس معروف مباری تبار انگلیسی می‌باشد که در ۲۶ ماه نوامبر ۱۸۶۲م، در بوداپست متولد و دوران جوانی خویش را در کمپانی هند شرقی وابسته به دولت انگلستان گذرانده بود. وی در طی سال‌های ۱۹۰۰-۱۹۱۰ موفق گردید اولین سفر تحقیقاتی خود در حوضه رودخانه تاریم در ترکستان چین واقع در آسیای مرکزی را با موفقیت به انجام رسانده و دستاوردهای مهمی را به ارمغان بیاورد. وی که به همراه تحقیقات گسترده باستان‌شناسی خویش، به کار تدریس نیز در دانشگاه‌های معتبر هند اشتغال داشت توانست همانند ویلیام آدام جکسون تحقیقات گسترده‌ای را در دیگر مناطق آسیا نظیر مکران بلوچستان، افغانستان و مناطق گسترده از ایران و همین طور منطقه دندان اوپلیک و قارا خوتو در ترکمنستان را انجام دهد، وی هنگامی در ایران شروع به مطالعات باستان‌شناسی و تحقیقات علمی پرداخت که مدت‌ها از حضور شرق‌شناسان و ایران‌شناسان معروفی همچون، سر ویلیام اوزلی، خانیکف، ژاک دو مورگان موسيو دوفيليه و غيره در ایران گذشته بود و تقریباً همزمان با ارنست هرتسفلد، آندره گدار، سون هدين، دکتر آلفونسو گابریل، هاریسون، ویلسون و دهها محقق دیگر در نیمه اول قرن بیستم مشغول مطالعه و تحقیق در ایران بودند با این وجود وی اولین کسی به شمار می‌رفت که موفق به کشف ویرانه‌های کوه خواجه در سیستان و آثار بجا مانده از تمدن هلیل‌رود موسوم به دقیانوس و معروفی تمدن کهن آنجا به جهانیان شد وی در

این رابطه توانست به نقش ارتباطی مهم تمدن جیرفت با تمدن‌های موهان‌جودارو در اطراف رودخانه سند و همین‌طور تمدن بین‌النهرین در عراق پی‌ببرد، به طوری که درخصوص تمدن هلیل رود نیز بر این باور بود که تمدن پیش از تاریخ ایران با توجه به ویژگی‌های خود تمدنی نبوده که متأثر از تمدن سرزمین‌های مجاور خود بوده باشد بلکه خود دارای جایگاه خاصی در این راستا بوده است، کما اینکه پروفسور ارنست هرتسفلد نیز در اثر مشهور و بی‌دلیل خود موسوم به تاریخ هنر ایران، حتی ایران را زادگاه تمدن جهانی نامیده بود که این امر می‌تواند خود گواهی بر درستی نظریات ایشان بوده باشد. از سویی وی در جریان ادامه تحقیقات و مطالعات گسترده خود موفق می‌گردد تا مناطقی همچون بلوچستان، تخت‌سلیمان، آذربایجان، لرستان، کردستان را نیز مورد بازدید و کاوش قرار بدهد، همان‌گونه که در جریان سفر ۲۱۰۰ کیلومتری خود در فارس نیز توانست، به اطلاعات بسیار بالارزشی در زمینه سکونتگاه‌های بشری در دوران پیش از تاریخ و یا بعد از تاریخ موجود در آن منطقه دسترسی بیابد. اما ترجمة حاضر که گزارش سفر تحقیقاتی ایشان به فارس بهشمار می‌رود، درواقع ترجمة بخشی از جلد سوم کتاب موسوم به عراق می‌باشد که در مدرسه باستان‌شناسی بغداد آن‌هم در طی سال‌های اشغال آن کشور توسط دولت انگلستان به چاپ رسیده بود و سفر وی نیز که درواقع یک فرصتی مطالعاتی از سوی مدرسه باستان‌شناسی عراق در بغداد بهشمار می‌رفت با در اختیار گذاشتن مبلغ پانصد پاؤند به وی، عملاً آن مدرسه هزینه‌های مربوط به سفر ایشان در فارس را تأمین نموده بود، اما ورود وی برای بار دوم به ایران از طریق بندر بوشهر و در هشتم ماه نوامبر ۱۹۳۳م در حالی صورت گرفت که به‌دلیل وقوع جنگ‌های داخلی و سرکوب عشاير توسط حکومت مرکزی وقت در فارس، وی نتوانست در منطقه لارستان فارس و همین‌طور دیگر مناطق همچوar این استان به کاوش پردازد با این وجود وی در طول سفر تقریباً هفت‌ماهه خویش علیرغم وجود تمامی کمبودها و مشکلات متعدد با پشتکاری بی‌نظیر به همراه دوست و همکار پرتلاش و خستگی ناپذیر خود، محمد ایوب‌خان که مسئولیت نقشه‌برداری از مناطق مورد نظر وی را بر عهده داشت توانست ضمن تهیه نقشه‌های توپوگرافی آن‌هم با دقت بالا از کلیه مناطق مورد نظر خویش در فارس آن‌هم با وسائل ابتدائی نظیر تخته سه‌پایه، ارتفاع سنج و شیب‌سنج در حدائق زمان ممکن و همین‌طور بازنگری نقشه استان فارس که قبل از وی توسط سازمان نقشه‌برداری هند در طول دوران استعمار آن کشور توسط انگلستان تهیه شده

بود همرا با تصاویر تهیه شده از ظروف سفالی، خرد سفالها و مجموعه ابراهای گردآوری شده و معرفی محل کشف دقیق آنها در تراشه‌های ایجاد شده و ثبت آنها در تابلوهای متعدد و ارائه توضیحات جامع توانست به کار خود ارزش والای بخشیده و از این راه کمک شایانی نیز به علاقمندان علم باستان‌شناسی و نهایتاً شیفتكان تاریخ و تمدن باعظمت این سرزمین الهی ارائه نماید. صحبت کار و رفتار صادقانه ایشان در خصوص معرفی تمامی اشیاء به دست آمده توسط وی و انتقال برخی از آنها به موزه انگلستان که با کسب اجازه رسمی از سوی دولت وقت صورت گرفته بود را می‌توان در زمرة محدود باستان‌شناسانی برشمرد که قبل از اینکه به فکر تخریب و غارت آثار باشند به فکر رمزگشایی از برخی از زوایای پنهان تاریخ این سرزمین بوده‌اند نه آنکه همانند زوج باستان‌شناس فرانسوی یعنی خانم و آقای دیولا فوا در زمان مظفرالدین شاه قاجار آنچه که توانستند بردند و آنچه که نتوانستند معدوم کردند نظری گاو سنگی به دست آمده دوازده تنی از منطقه شوش که به دلیل سنتگینی و عدم توانایی در جابجایی آن به دست ناپاک خانم زان دیولا فوا و کارگرانش تخریب شد (رجوع شود به سفرنامه، خاطرات کاوش‌های باستان‌شناسی شوش ص ۲۰۸ اثر مadam زان دیولا فوا ترجمه زنده‌یاد ایرج فرهوشی)، گرچه متأسفانه این عمل ناپسند نه اولین و نه آخرین آنها در ایران بوده و نظایر آن متأسفانه به کرات در ایران اتفاق افتاده بود در هر حال این محقق ارزشمند پس از گذراندن عمری پژوه سرانجام در اکتبر ۱۹۴۳ و در حالی که در پشت دیوارهای شهر کابل مشغول بررسی‌های باستان‌شناسانه بود دیده از جهان فروبست و در گورستان مسیحیان آن شهر به خاک سپرده شد. از سویی در این اثر از برخی از جغرافیدانان معروف ایرانی همچون اصطخری، ابن خردابه، حمدالله مستوفی، قزوینی، ابن بلخی که خود از ساکنین فارس به شمار می‌رفت متأسفانه تحت عنوان جغرافیدانان عرب نام برد شده بود که این مطلب تصحیح و از آنان در این ترجمه تحت عنوان جغرافیدانان مسلمان ایرانی نام برد شده است، همچنین در این اثر، مترجم سعی نموده تا باضمیمه نمودن تصاویر رنگی تهیه شده از برخی آثار بجمانده، ترجمه زیرنویس تابلوها، تهیه تصاویر هوایی تفسیر شده از بسیاری از نقاطی که مورد بازدید و بررسی آقای اشتبین قرارگرفته بودند، ترجمه نقشه بازنگری شده ضمیمه کتاب، توانسته باشد هر چند جزیی، قدمی کوچک در جهت معرفی و شناخت هر چه بهتر گذشته پرافتخار این بخش از سرزمین ایران عزیز را برشاشته باشد. همچنین یادآور می‌گردد به جز واحدهای طولی انگلیسی به کار

برده شده در متن اصلی کتاب، نظیر مایل - فورلانگ - یارد - فوت - اینچ، که برای راحتی هرچه بیشتر خوانندگان، به واحدهای متریک متداول تبدیل شده‌اند. ارقام موجود در نقشه‌های تهیه شده توسط مؤلف، از نقاط و مکان‌های مورد بررسی به دلیل کوچک بودن مقیاس نقشه‌ها، کماکان بدون تغییر باقی‌مانده‌اند. در پایان ضمن گرامیداشت یاد و خاطره دوست و استاد فرزانه زنده‌باد مصطفی احمدزاده وظیفه خود می‌داند از همکاری‌های صمیمانه استاد گرامی جناب آقای محمد رضا ریاضی، ریاست محترم وقت کتابخانه موزه ملی ایران، جناب آقای دکتر مهران مقصودی و دوست ادیب و فرزانه ایشان جناب آقای سیستانی و همین طور جناب آقای طهوری که نهایت همکاری را در به‌نتیجه رسیدن این اثر داشته‌اند و دیگر عزیزانی که هر یک به نوعی در این راستا مشوق و مددیارم بوده‌اند تشکر نموده، برای فرد فردشان از درگاه خداوند متعال آرزوی سلامت و موفقیت نمایم.

بهار ۱۳۹۶

فریدون مومنی از ندربانی